

AL XIII-LEA CONGRES INTERNATIONAL AL FRONTIERELOR ROMANE

Între 18- 25 septembrie 1983 s-a desfășurat la Aalen (R. F. Germania) cel de al XIII-lea Congres internațional al frontierelor romane. Amintim că în 1972 țara noastră a găzduit cel de al IX-lea Congres al limesului, iar următoarele s-au desfășurat astfel: X, 1974, Xanten (R.F.G.)-Nijmegen (Olanda); XI, 1976, Székesfehérvár (R. P. Ungaria); XII, 1979, Stirling (Marea Britanie). Dacă Congresul al X-lea a avut ca scop prezentarea limesului Germaniei Inferior, adică frontieră Rinului de la Remagen pînă la vîrsarea fluviului în Marea Nordului, ultimul congres a avut în vedere limesul Germaniei Superior și cel al Raetiei care, deși îne pe două provincii diferite, formează un sistem defensiv unitar (*Obergermanische-raetische limes*).

La acest congres au participat peste 280 de cercetători din 22 de țări. Presa locală și alte medii de informare au transmis numeroase stiri cu privire la desfășurarea lucrărilor congresului. Deschiderea oficială a congresului a avut loc în dimineața zilei de 18 septembrie 1983 în sala mare de festivități a orașului (Stadthalle). În afara alocuțiunilor oficiale remarcăm comunicarea inaugurală a prof. E. Birley (Durham), președinte de onoare al Congresului, „*Limesforschung seit Ernst Fabricius*” și cuvîntul de închînere al dr. D. Planek din partea Serviciului monumentelor din landul Baden-Württemberg, căruia de altfel i-a revenit conducerea organizării Congresului.

În după amiază aceleiasi zile au început lucrările în plen cu rapoarte generale asupra cercetărilor limesului roman în perioada ce să secur de la precedentul congres: D. J. Breeze (Edinburg), „*The Frontier in Britain 1979—1983*”; C. B. Rüger (Bonn), „*Forschungen 1979—1983 am niedergermanischen Limes*”; A. Mócsy (Budapesta), „*Alte und neue Probleme am Limes von Pannonien*”; N. Gudea (Cluj-Napoca), „*Ergebnisse der Limes-Archäologie in den drei Dakien und den angrenzenden Provinzen Moesia Inferior und Moesia Superior 1979 bis 1982*”; J. Wagner (Tübingen), „*Der Limes am Euphrat und Tigris. Ergebnisse und Probleme der neuen Forschung*”; M. Euzenat (Aix-en-Provence), „*Les recherches sur la frontière romaine d'Afrique 1979—1983*”. De asemenea, D. Planek, G. Alföldy și V. Weinges au prezentat rezultatele cercetărilor din castrul aici II Flavia de la Aalen. Seara a fost dedicată vizitării Muzeului Limesului din localitate — o prezentare sintetică a frontierii germano-raetice a Imperiului roman — inaugurat în 1964 și extins ulterior prin ridicarea între 1979—1981 a noului edificiu modern al muzeului.

Între zilele de 19—22 septembrie, lucrările s-au desfășurat în cadrul a două secții : prima, în sala de festivități a orașului (Stadthalle), consacrată provinciilor occidentale — Britannia, Germania, Raetia : cea de-a doua, în sala de conferințe a Muzeului Limesului aflat în imediata apropiere, consacrată provinciilor dunărene (Noricum, Pannonia, Moesia, Dacia) și celor asiatici, africane precum și peninsulei Iberice. Comunicările prezentate (circa 20 minute) și contribuțiile mai scurte (10 minute) au fost urmate totdeauna de discuții. Ele au tratat probleme de eastrametăție și rezultatele ultimelor cercetări, organizarea limesului, istorie militară, armament, epigrafic, culte militare etc. : în total peste 120 de titluri.

Pentru spațiul dunărean, care are legătură nemijlocită cu istoria noastră veche, se pot aminti în special comunicările tratînd istoria Moesiei : M. R. Werner (New York), „*The Danube Limes in Moesia Superior : The Configuration of the Limes Defences with Respect to the Mining Districts*”; M. Vasić (Belgrad), „*Le limes romain et paléobyzantin Derdap-Portes de Fer (Mésie Supérieure)*”; P. Petrović (Belgrad), „*Timacum Minus und die Kastelle im Timoktal*”; J. Šašef (Liubliana), „*Cohors I Montanorum*”; A. G. Poulter (Nottingham), „*The Lower Moesian Limes : Flavian Problems and the Trajanic Solution*”. Ultima comunicare menzionată a suscitat VII discuții prin opinia autorului că limesul moesie dobrogean ar fi fost definitiv organizat abia după retragerea stăpinirii romane din Muntenia, la sfîrșitul domniei lui Traian. În ordinea de mai sus, amintim în continuare : M. Čičikova (Sofia), „*Deux portraits-statues en bronze de Novae (Moesia Inferior)*”; A. Dimitrova-Mileeva (Sofia), „*Kleine Bronzeplastik aus Novae*”; T. Sarnowski (Varsovia), „*Legio I Italica-Liburna-Danubius*” (problema ștampilor regulaře ale legiunii I Italica avînd imprimată imaginea unei corăbii); T. Ivanov (Sofia), „*Colonia Ulpia Oescensis*” im Lichte der letzten Forschungen”; D. M. Djonova (Sofia), „*Spätantike Werften bei Diumum am Unterdonaulimes*”; J. Atanassova-Georgieva (Vidin), „*Les résultats des dernières fouilles archéologiques 1976—1982 à Ratiaria*”. Remarcăm de asemenea comunicarea lui S. Soproni

(Budapest), „Nachvalentinianische Festungen am Donaulimes” care, prin datele și concluziile sale, prezintă analogii interesante cu istoria limesului roman tîrziu de la Dunărea de Jos și chiar unele sugestii în cercetarea lui.

Totodată, pentru studiile de profil de la noi s-a dovedit din nou de mare interes, prin analogii, limesul germano-raetic, de ale cărui cercetări s-a putut lua cunoștință atât prin comunicările numeroase de înaltă științifică susținute la Congres, cit și prin contactul direct cu monumentele și muzeele prezentate de cei mai avizați specialiști în timpul excursiilor organizate în săptămîna cită a durat Congresul și după aceea. Publicațiile excelente editate cu prilejul Congresului de către organizatorii, distribuite tuturor participanților (vom reveni la ele mai jos), reprezintă de fapt documentația la zi, completă, a problemelor cercetării limesului germano-raetic, cu deosebire în landurile Baden-Württemberg și Bayern, drept care nu mai insistă aici în detaliu asupra comunicărilor.

Ne vom opri în cele ce urmează și la cîteva dintre comunicările privind limitele dinspre Asia și Africa ale Imperiului roman, întrucât, prin problematică lor diversă, ele implică într-o formă sau alta și cercetările de la noi. Astfel, unele considerații interesante privind granița română din Caucaz – „Die römische Kaukasus-Grenze” – le-a făcut în comunicarea sa M.P. Speidel (Honolulu), fără ca, din păcate, să cunoască unele lumeri mai importante pe această temă ale colegilor gruzini, bazate mai ales pe cercetările lor din ultimele două decenii și mai bine. Acestea, cum în parte s-a observat la discuții, chiar și în absență vreunuit din cercetătorii direct implicați, i-ar fi permis o înțelegere mai apropiată de realitatele arheologice a organizării defensive romane din zona munților Caucaz și a Mării Negre. Așa de pildă, una din concluziile comunicării, anume aceea privind existența unui „limes ponticus”, nu reprezinta o noutate, întrucât cercetătorii gruzini ajunsescă la ea cu mai mulți ani în urmă prin studiul direct al vestigilor din zonă. H. Hellenkemper (Köln), ocupându-se cu „Legionen im Bandenkrieg, Isaurien im IV. Jahrhundert” de organizarea legiunilor din Isauria, a adus și unele detalii tehnice privind unitatea formală a sistemelor de fortificare din secolele IV – V în zona dată.

O definire mai exactă a ceea ce reprezinta apărarea pe limesul Palestinci – „The Enemies of Rome on the Limes Palaestinæ” – a încreat-o M. Gichon (Tel Aviv), taboul istorico-arheologic al zonei fiind completat de către B. II. Isaac (Tel Aviv) pe bază epigrafică, în „The Roman Army in Jerusalem and its Vicinity” și de S. Th. Parker (Raleigh, Carolina de Nord) prin „Research on the Central Limes Arabicus 1980 – 1982”.

Pentru Africa romană, o serie de comunicări au adus în fața Congresului rezultate mai noi ale unor cercetări de valoare indiscutabilă. Așa de pildă, M. Reddè (Pau), „L'enceinte du camp de Louqsor (Egypte)” și G. Wagner (Institutul Francez din Cairo), „Le camp romain de Dousch (Egypte)”, prezentând descoperirile din cele două fortificații romane, au oferit o imagine mult mai clară a incluziei și utilizării de către romani a clădirilor mai vechi în propriul sistem de organizare. Sintezele lor au fost în fapt redul unei mari atenții acordate în cercetările din ultimii ani armelor romane, anterior neglijate în favoarea monumentelor impunătoare ce le-au precedat.

Observații noi asupra sistemelor de apărare romane tîrziu din Tripolitania și Byzacena și asupra cronologiei lor a adus R. Guery (Aix-en-Provence) prin studiul ceramicii : „Apport de la céramique à la chronologie des ouvrages du limes tripolitanus”, ilustrîndu-si comunicarea cu o carte detaliată a asezărilor. Pentru Tingitania, G. Hallier (Aix-en-Provence), „La fortification des villes de Tingitane au second siècle”, a urmărit nu numai sistemele de fortificare a orașelor romane în sec. II e.n. ci și evoluția lor ulterioară, încercînd totodată o cronologie mai exactă a acestora pe baza unor tabele comparative cuprinzînd și alte fortificații limitanee, inclusiv din Dacia. În sfîrșit, P. Troussel (Aix-en-Provence), cu „Mercure et le Limes ; à propos d'une inscription de Tunisie”, a adus în discuție și unele chestiuni legate de funcția economică (comerț) a limesului.

La rubrica de „Probleme diverse” care a încheiat practic lucrările Congresului înaintea ultimei comunicări în plen și a inchiderii festive, remarcăm între cele 12 comunicări ținute tot pe două secții pe aceea a lui R. Reece (Londra), binecunoscut numismat care, de această dată, spre surprinderea auditoriului, a făcut o serie de considerații logico-istorice vorbind despre „The Effect of Frontiers”. Comunicarea sa ar putea sta înaintea oricărora studii ale frontierelor romane prin încercarea de definire a acestora și mai ales a efectelor lor de ambele părți pentru că, într-adevăr, așa cum spunea R. Reece, „nu se poate înțelege ce este frontieră (romană) dacă nu știm ce efecte are”. Or, mergind mai departe, trebuie să știi între altele ce fel de „lără” se află dincolo de aceasta și ținut seamă și de tipul de frontieră aflat în atenția unei cercetări sau a altieia, deoarece, spre exemplu, căile iluviale cuprinse în sistemul de limes reprezintă totodată căi de comunicație.

O ilustrare parțială a gindurilor exprimate de R. Reece a reprezentat-o, după părerea noastră, comunicarea finală din plen a lui J. Kunow (Bonn), pentru care insuși titlul este gratuit: „Bemerkungen zum Export römischer Waffen in die Germania Libera”.

Din țara noastră au participat nouă cercetători, provenind din instituțele de cercetări de profil din București și Cluj-Napoca și din muzeele din Constanța, Alba Iulia și Timișoara. În afară de raportul privind cercetările limesului în România în perioada 1979—1982, prezentat de N. Gudea (Cluj-Napoca) în plen în după amiaza primei zile a Congresului, au mai prezentat comunicări: C. C. Petolescu (București), „Castrele din zona subcarpatică a Daciei”; Gh. Papuc (Constanța), „Limesul vestpontic în lumina unor noi descoperiri din *Seythia Minor*”; N. Chelulă-Georgescu (Constanța), „*Cohors I Germanorum pe limesul dunărean la Capidava*”; M. Zahariade (București), în colaborare cu A. Opaiț (Tulcea) care n-a participat la congres, „*Burgul roman Tirzii de la Topraichioi-Babadag (jud. Tulcea)*”; D. Benea (Timișoara), „*Castrul roman de la Tibiscum; rolul lui pe limesul Daciei de sud-vest*”; Al. Barnea (București), „*Fortificația de la Dinogetia (Schythia Minor) în lumina ultimelor cercetări arheologice*”; C.I. Băluță (Alba Iulia), „*«Firmalampen» de pe limesul dunărean în România (pătrundere și difuzare)*”.

Deosebit de interesante au fost cîteva comunicări prezentate în ultima zi a Congresului (25 septembrie) referitoare la descoperirile de piese de armament și echipament militar roman (inclusiv în program sub titlul „*Bewaffnung*”): K. Szabó (Dunaújváros), „*Casque romain de Interlesia. Récente trouvaille du Danube*” ta apartinut unui militar dintr-o cohorte de orientali; analogii frapante cu coiful descoperit în castrul de la Bumbești, unde a staționat în sec. II e.n. tot o unitate de orientali, Cohors IV Cyprica); P. Salama (Algier), „*Masque de parade et casque d'Ain Grimidi (Maurétanie Césarienne)*”; G. Waurick (Mainz), „*Helmet und Maske-Untersuchungen zu den römischen Gesichtshelmen*”; J. Lönstrup (Höjbjerg), „*Das zweisicheldige Schwert aus der jüngeren römischen Kaiserzeit im Freien Germanium und dem römischen Imperium*”; U. Rald (Tastrup), „*The Stamped Names, Punctum Inscriptions and Figural Decorations of the Roman Swords found in Illerup*”.

Toate rapoartele, comunicările și contribuțиile vor fi publicate la începutul anului 1984 în seria „*Forschungen und Berichten zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg*” ea volum aparte.

În timpul Congresului au avut loc trei excursii de documentare. Prima, de o jumătate de zi (20 septembrie), a avut ca scop prezentarea limesului în Ostalbkreis; s-a vizitat cu acest prilej Heidenheim (topografia castrului, restaurarea termelor) și poarta de la Dalkingen. Celelalte două excursii au durat fiecare cîte o zi. Astfel, ziua de 23 septembrie a fost dedicată excursiei pe limesul Germaniei Superiori și al Raetiei; s-au vizitat Schwäbisch Gmünd (castelul Schirenhof cu termele), Rötelsee (mic *castellum*), Welzheim (castrul de est cu reconstituirea porții de vest). Murrhardt (topografia), turnul de pază de la Grab, Mainhardt (castrul și muzeul), Walldürn (castrul și terme; săpăturile). Cea de-a treia excursie (24 septembrie) s-a desfășurat pe limesul raeție în Bavaria. Între obiectivele vizitate se poate remarca Gunzenhausen (topografia antică), precum și descoperirile de la Weissenburg — castrul, termele conservate și protejate de o construcție specială, muzeul cu tezaurul descoperit în ultimii ani (măști de coif, statuete și diferite piese de cult).

Excursia finală s-a desfășurat între 26—28 septembrie pe tema „*Stătuni militare romane pe valea Dunării în Bavaria*”, în zona de sud și sud-est a Germaniei, în Raetia, pe traseul Aislingen-Faimingen (*Phoenibiana*) — Bergen — Eining (*Abusina*) — Kelheim (prima zi) și în continuare pe Dunăre de la Kelheim la Regensburg (Castra Regina), Straubing (Serviodurum) și Passau (*Boiodurum/Boiotro*), la confluența Innului cu Dunărea. Ea a avut deci darul de a ilustra direct o parte însemnată din tematica Congresului și s-a bucurat atât de cea mai calificată prezentare la fiecare obiectiv, cît și de sprijinul și atenția deosebită a autorităților locale, așa cum de altfel s-a desfășurat întreg Congresul. Fără a ne mai referi la organizarea exemplară (și în acest final), de care participanții au beneficiat tot timpul, trebuie spus că am remarcat și cu prilejul ultimei excursii grijă deosebită pentru conservarea și restaurarea monumentelor romane și aspectui științific și didactic totodată al muzeelor provinciale vizitate (Kelheim, Regensburg, Straubing, Passau).

Cum arătam și mai sus, vizitarea obiectivelor a fost facilitată de editarea și distribuirea unor materiale, dintre care se pot aminti: *Limes Raeticus. Die Kastelle in Ostwürttemberg*, a doua ediție, Aalen, 1983; Willi Beck, Dieter Planck, *Der Limes in Südwesdeutschland*, Stuttgart, 1980; *Führer zu römischen Militäranlagen in Süddeutschland*, Stuttgart, 1983; D. Planck, *Das Freilichtmuseum am rätischen Limes im Ostalbkreis*, Stuttgart, 1983; Günther Ulbert, Thomas Fischer, *Der Limes in Bayern*, Stuttgart, 1983. Calitatea științifică a acestor publicații împreună cu prezentarea lor grafică excepțională completează în mod fericit reușita pe care a reprezentat-o, oricum, cel de al XIII-lea Congres al frontierelor romane de la Aalen *.

Al. Barnea,
C.C. Petolescu

* Următorul congres va fi găzduit în 1986 de Austria.